

MAGYAR NYELVŐR

149. ÉVF.

*

2025.

ÁPRILIS–JÚNIUS

*

2. SZÁM

SZELLEMI CSALÁD A MÁGNESEMBEREK KÖRÜL CSEPELI GYÖRGY VÁLASZAI BALÁZS GÉZA KÉRDÉSEIRE

Csepeli György Erdei Ferenc-díjas magyar szociálpszichológus, szociológus, a Magyar Tudományos Akadémia doktora, az Eötvös Loránd Tudomány-

Csepeli György

egyetem (ELTE) és a Miskolci Egyetem professor emeritusa. Az ELTE Szociológia Doktori Iskola, Interdiszciplináris Társadalmi Kutatások Doktori Programjának alapítója, programvezetője. 2020-ig a Kőszegen működő Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetének senior kutatója is volt. 2020-tól a Milton Friedman Egyetem Szabad Piac című folyóiratának főszerkesz-

tője. Megalapozta a szociálpszichológia hazai, egyetemi szintű oktatását, több kiadásban megjelent tankönyveiből nemzedékek tanultak és tanulnak, köztük ennek a beszélgetésnek a kezdeményezője is. Csepeli Györgyöt a 2024-ben a 3. zamárdi konferencián tartott előadása kapcsán kérdeztük.

Az Európa elrablása téma kapcsán úgy éreztem, inkább a világ elrablásáról, a Föld el- vagy kirablásáról beszéltem: a tömegesedésről, az „akárhivé” válásról, az értéktagadásról, az egyenlőtlenségekről, az igazságon túli világról, az evolúciós csapdákról, a titok megszűnéséről, a technológiák eluralkodásáról. Ha jól értem, ennek emberét, a fölösleges embert nevezted el ember 2.0-nak. Ironikusan azt is mondtad: „Szerencsére nem élünk örökké.” Az elő-

adásod legvégén azért igyekeztél pozitív perspektívákat is felmutatni, úgymint új realizmus, reziliencia, valamint tanácsokat is adni az élet pozitív felfogásához, a boldogsághoz. Érintenék ebből néhány területet, de előbb visszatérnék az eredeti kérdéshez. Mit jelent: európaiság? Van-e egyáltalán európai eszmeiség (magatartás)? És ha van, akkor mit raboltunk, raboltak el belőle?

A rabol ige helyett inkább a felejt igéből származtatott főnevet használnám. Heidegger a lét felejtéséről beszél, s ennek részeként vélem úgy, hogy felejtjük az európaiságot, azt is, ami jó, s azt is, ami rossz benne. Egyéként mind a jó, mind a rossz ugyanarról a töről fakad. Úgy érzem, hogy az európai ember sorsa a szabadság, annak minden terhével és előnyével együtt. A szabadság kinyitja a teret a választás számára, alakíthatóvá teszi a teret, amelyben élnünk adatott, azután rajtunk múlik, hogy mit hozunk létre a Semmiből, vagy mit küldünk el a Semmibe. A felejtés onnan való, hogy nem merünk élni a szabadságunkkal, félünk a lét szemébe nézni, s menekülünk a vágyaink, illúzióink, félelmeink váraiba.

Miben voltak hibásak az elődeink, és mi most miben hibázunk?

A történelem nem szándékokból építkezik. Túl leegyszerűsítő volna azt mondani, hogy X vagy Y ekkor és ekkor hibázott, s ha jobban odafigyelt volna, akkor most minden rendben lenne. Európa észrevétlenül és akaratlanul sodródott ki a világtörténelem fősodrából. A folyamat az első világháborúval kezdődött, melynek diadalittas győztesei nem vették észre, hogy győzelmük pürroszi. Európa felett az ítéletet a második világháború mondta ki, mely után felgyorsult a világ perifériájára való sodródás. Kimúltak a gyarmatbirodalmak, a háború két győztese között kitört a hidegháború, Európa a hajdani Karoling Birodalom határai mentén két félre esett. Berlin sorsa jelképi erejű. A város nyugati fele egy lélegeztetőgépre kapcsolt jóléti sziget volt a halálra ítélt sivár szovjet birodalomban, melynek mi, magyarok is részei voltunk, akik büntetésből kaptuk azt, amiben közép- és kelet-európai sorstársaink jutalomként részesültek.

Legutóbbi könyvedben értekezel az európai identitásról. Azt írod, hogy erősíteni kell, például szimbólumokkal. Hogyan lehetséges ez a gyakorlatban?

A felszabadulás és az újraegyesülés feltételeit a Nyugat diktálta, melyek a paszszív alkalmazkodást írták elő, semmilyen teret nem hagyva az önállóságnak, az európai nemzedék közösségébe frissen bekerült társadalmak mélyéről induló civil kezdeményezéseknek. A hiba abban volt, hogy az Európai Uniót az alapítói eleve kevesebb számú országra méretezték, és senkinek nem

jutott eszébe, hogy a jogon és gazdasági érdeken kívül van egy erősebb integráló erő, amit identitásnak hívnak. A könyvemben azt írom, hogy nincs európai démosz, ami nélkül az Unió szofisztikált politikai, jogi és gazdasági intézményrendszere olyan, mint egy csigaház csiga nélkül.

Egyik sokat kutatott témád a nemzeti identitás. Mi a jövője a nemzeti identitásoknak? Járható út a szuverén nemzeti identitásokra épülő Európa?

A Carl Schmitt általi meghatározás szerint vett állami szuverenitásnak a második világháború egyszer s mindenkorra véget vetett. Amiből nem szabad engedni, az az egyes nemzetek kulturális identitásának megőrzése, amibe beletartozik a nemzeti kisebbségek nyelvi, kulturális jogainak az elismerése.

A mesterséges intelligencia könnyen felszámolhatja a nyelvtanulást. Nem fognak az emberek nyelveket tanulni (vannak országok, ahol már ma se tanulnak, hiszen „világnyelvet” beszélnek). Milyen hatással lehet ez a nemzetközi kommunikációra, a más kultúrák megértésére, és mi következhet ebből az anyanyelvekre?

Az örökségként kapott anyanyelv használata, művelése, fenntartása az adott nyelven író, beszélő, értő emberek közösségének elidegeníthetetlen joga. A digitális átalakulás páratlan esélyt ad az anyanyelvi közösségek diaszpórába szakadt tagjainak is arra, hogy élhessenek a nyelvi örökség ébren tartásának jogával. Elkerülhetetlennek látszik, hogy a nyelvi sokféleség együtt éljen egy közösen használt nyelvvel, erre a világban sok példa van. Ennek a szerepnek a betöltésére az angol nyelvet látom a legesélyesebbnek.

Konkrétan: hogy látod a magyar kultúra és nyelv (identitás) közeljövőjét?

Az országban élő magyarok esetében nem látok külső veszélyforrásokat. A veszélyek belül vannak. Elsorvad az írásbeliség, az életbe lépő új nemzedékek nem olvasnak könyveket, a családok szerepe a nemzeti szocializációban megrendült, az iskola sok oknál fogva megrekedt az információs kor előtti oktatási mintáknál, amelyek nem vesznek tudomást a hálózatos, digitalizált, datafikált társadalom valóságáról. A kisebbségben élő magyarok identitása azonban veszélyben van. Létszámuk csökken, a többségi társadalom a *húzd meg, ereszd meg* taktikával örli fel a maradék ellenállását.

Értékek ébresztése... Milyen értékeket kell feltétlenül fenntartani vagy ébreszteni?

A szabadságot minden további érték érvényesülésének alapfeltételeként értelmezem. A jelenlegi magyar társadalom esetében az egyenlőség értékét hangsúlyozom. Az összes többi érték, amelyekről írok a könyvemben, deriválható a szabadság és az egyenlőség kettőseiből. Ha meg kellene jelölnöm egy hozzám igen közel álló értéket, akkor Széchenyi Istvánt követve a tudást emelném ki.

A zamárdi szabadegyetemen tartott előadásaidból úgy veszem ki, hogy inkább pesszimista vagy a transzhumán jövővel kapcsolatban. Elvesznek értékek, talán elvesz Európa, megszűnnek alapvető emberi tevékenységformák (hivatások, munkahelyek, de még talán művészeti ágak is), megváltozik az ember. Mindennapi tapasztalatom szerint az agresszivitás egyre növekszik (erről is vannak kutatásaid; egyébként pedig csak közlekedjünk, és mindenki tapasztalja). Egyszerűen csak így kérdezném: mi lesz itt (Európában és a világban)?

Az entrópia s a vele közelítő kaosz feltartóztathatatlan. Nem tudok más védekezési módot tanácsolni, mint amit Kirké tanácsára Odüsszeusz alkalmazott a hajón, hogy ellen tudjon állni a szirének halálos csábító énekének. Saját magát az árbóchoz köttette, az emberei fülébe meg méhviaszt csepegtetett.

A pozitív perspektívák között emlited a liminalitást. Turner felfogásában a társadalmi liminaritás egy megbomlott struktúrában új megoldásokat, formákat, közösségeket (communitas) eredményezhet. Az világos, hogy közösségek nélkül nincs társadalom, erre már hazai példák alapján az 1980-as években figyelmeztetett Hankiss Elemér, de hogy lesz az individualizálódó, önző világban közösség? Az egyik, alapvetően közösséginek tervezett táborunk végén a táborvezető azt mondta: száz kicsi egó tábora lettünk...

A közösségek építése, a közösségi életre való nevelés az értékközvetítés sarokkérdése. Nem kell a spanyolviaszt feltalálni, a magyar nevelés- és szociálpszichológia bőven adhat municiót azoknak, akik Németh László szavával, „mágnesemberekként” az új világ mikro- és mezoszinten szerveződő közösségeinek toborzói lehetnek, szellemi családdá rendeződhetnek. A makromegoldásokban nem hiszek.

A rezilienciát, az alkalmazkodó- és megújulóképességet ajánlod figyelmünkbe. A gyors alkalmazkodás, megújulás nem vezet a hagyományok elvesztéséhez? Hiszen ezt már most is tapasztaljuk: nagy léptékű kultúraváltásban, sőt kulturális lejtmenetben vagyunk (lehet tagadni vagy relativizálni, de azt a tudásvesztést vagy tudásátalakulást, amit már az egyetemi ifjúságnál is

lehet tapasztalni, nem lehet nem figyelembe venni). Mire készüljünk, hogyan viselkedjünk, hogyan cselekedjünk okosan?

Ez nem csak tőlünk függ. Ha nincsenek olyan vezetőink, akik bár látják, de nem értik az írást a falon, akkor velük együtt Belsazar sorsára jutunk. De sokat tehetünk a közvetlen környezetünkben, ahol a hallgatókkal és a kollégáinkkal együtt létrehozhatunk egy akadémiai környezetet, melyet nem zaklat az internet, nincs benne mobiltelefon, de van benne élőbeszéd, éppen úgy, mint egykor az athéni ligetben.

Vissza Európához. Mit jelent(het) Európa 25 év múlva? Múlt? Szellemiség? Közösség? Pusztán egy, a határait sem pontosan definiálható földrész? Üresség?

Nem vagyok jó. A fő kérdéseket Nagy László már 1957-ben megfogalmazta, ezekre keressük azóta is a választ:

Létem ha végleg lemerült,
ki imád tücsök-hegedűt?
Lángot ki lehel deres ágra?
Ki feszül föl a szivárványra?
Lágy hantú mezővé a szikla-
csipőket ki öleli sírva?
Ki becéz falban megeredt
hajakat, verőereket?
S dúlt hiteknek kicsoda állít
káromkodásból katedrálist?
Létem ha végleg lemerült,
ki rettent a keselyűt!
S ki viszi át fogában tartva
a Szerelmet a túlsó partra!

„Az európai nemzetállamok mind átmentek a nemzetépítés folyamatán. A nemzetépítés alapvető feltétele mindegyik országban a nemzeti különösség kulturális meghatározása volt, amelyet a nemzetállammá szervezés politikai fázisa követett. Ez a folyamat Nyugat-Európában előbb, Közép- és Kelet-Európában később ment végbe [...]. Európa keleti végein maradtak országok, amelyekben a nemzetépítés folyamata még javában zajlik, s nem zárható ki, hogy korábban kudarcot vallott nemzetállami törekvések a status quót szét fogják feszíteni (pl. Katalónia, Skócia, Flandria, Vallónia stb.). [...]

A legfontosabb feltétel a közös kommunikációs eszköz, a nyelv megtalálása. Miután Nagy-Britannia kikerült az Európai Unióból, az a szerencsés

helyzet alakult ki, az Unióban gyakorlatilag domináns angol nyelv egyik tagállam polgárainak sem az anyanyelve. Így, ha az angol lesz a »lingua franca«, melyet az Unió minden tagállamában a polgárok többsége beszél, akkor okafogyottá válik a konfliktus, hogy melyik tagállam nyelve legyen a közös európai nyelv. Az angol nem kell, hogy kiszorítsa az egyes nemzeti nyelveket. Az Orosz Föderáció a példa rá, hogy a Föderációban általánosan beszélt orosz remekül megfér a Föderációt alkotó 21 köztársaságban és 5 autonóm egységben beszélt nemzeti nyelvekkel. Az Unióban is vannak példák arra, hogy az állam nyelvének használata nem szorítja ki, nem ítéli kihalásra a nemzeti kisebbségek által beszélt nyelveket. [...]

Az európai identitást formáló üzenet központi magja az értékek katalógusa, melyek az »európai« kategória értelmét adják, megkülönböztetve azt a más a világ más helyein létező identitásképző kategóriáktól. Az európai értékek a létről és az időről való nyugati gondolkodás kezdeteiben gyökereznek, amikor – s azóta is mindig – a nyugati ember a nyelv hatalmát kihasználva a létezők egésze ellen lázadt fel, rákérdezve a létezőre, megragadva azt, ami van. Az európai értékrend alapja az egyéntől elidegeníthetetlen szabadság, mely minden más érték megteremtésének a feltétele. [...]

A digitális kulturális javak hatékony ökoszisztémáját nem lehet létrehozni és fenntartani kizárólag fentről elindított folyamatokkal. Miközben támaszkodnunk kell egyes kulturális intézmények, mint például a könyvtárak, színházak, múzeumok digitalizált adataira, a felhasználók által generált információkat is fel kell használni az európai identitás erősítésére. Az új információs technológiák lehetővé teszik, hogy az információk előállítására és megosztására révén az európai polgárok aktívan részt vegyenek a kulturális folyamatokban. Létre lehetne hozni egy közösségi ajánlórendszert, amely a valós igényekre reagálva élénkíti a nemzetközi, határokon átvéelő kulturális fogyasztást. Az angol nyelvű ajánlórendszer az egyéni preferenciák alapján személyre szabott ajánlásokat kínál a felhasználóknak. A felhasználók egyéni preferenciáinak ismeretében lehetőség nyílik arra is, hogy a rendszer az őket érdeklő kulturális aktivitásokat és eseményeket ajánlja fel számukra folyamatosan.”

(Részletek Csepeli György Az európai identitás kiépítése című írásából)

Balázs Géza
egyetemi tanár

Színház- és Filmművészeti Egyetem Doktori Iskola
és Németh Antal Drámaelméleti Intézet (Budapest)

E-mail: balazs.geza@szfe.hu

<https://orcid.org/0000-0003-3440-2959>